

MA-98

Sauvagnyusi Múzeum
Neprezi adattár

MA-98

Griftő, tlt. isk. tanárca
Griftősi név: 1957

Tautalan; Leuografia

1 lap, 1 kiállítás

1 grafika

Földrajz mutatás; társad.
barátok; XXXIII.

Iratgyűjtő

MSZ 5617

PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Leuografia

1 lap - az egész ltr. 108. tétel alatt

NA-98

~~108.~~

ÁDÁND

KÖZSÉG

MONOGRÁFIÁJA

SOMOGY MEGYE

A felszín.

Községünk felszíné változatos. Völgyek és alacsonyabb, magasabb dombok váltakoznak a község területén. Legmagasabb pontját a Ketye dombon találjuk. A legalacsonyabb pontja a Sió csatorna és a Koppány folyó mente, az ugynevezett Birot. Általában a dombok és völgyek vonulási iránya észak-déli irányú. A Koppány folyó mente, nagykiterjedésű rét pedig dél-nyugatról-észak-keleti irányú.

Homokbánya is található községünkben. Az ugynevezett Felső hegy /Mandulás hegy/ északi fele. A hegy illetőleg a homokhorizontálék folytan-keletkezett a községünk területén lévő dombok nevei. Fehérhegy/170-172,4/, Birsalmás, Horogtető/157,5, Ketye/174,1/ Felsőhegy/145,4//Mandulás/
Völgyek: Koppány patak mente, Pössze völgy, Dömös völgy, Bulató Bihareti malom, Lósvölgy.

A talajképződést és felszíni kialakulást befolyásolta, hogy valaha az egész területet a Balaton borította. Talaja lerakodás és horizontálék: általában jó termő. Felszíni kialakulása alkalmassá teszi a dombokon a szőlőtermelést. Talaja különösen alkalmas buza és kukorica termesztésre. A Sió menti Bozótban sok a burgonyatermelés, de izetlen. A többi részen a burgonyatermés jó.

Éghajlatát illetőleg rendszeres megfigyelés nincs. Éghajlata általában hasonló a Dunántúli éghajlatához, bár a Balaton és a Balatoni hegyvidék befolyásolja. Különösen sok a szél, mert a hegyekről lecsapódó légáramlás útjában nem áll semmi, pusztán völgyeken fúj keresztül a szél.

Hőmérsékletét illetőleg sincs rendszeres megfigyelés. Újabban enyhébb a tél, a nyár pedig száraz. 1896-ban hűvös nyár/arataskor kabát/ 1895-ben Gergelykor karádi vasarra szánkón mentek, kocsin jöttek. Hosszu kemény télre 1929-31-34, 40-41-es években emlékeznek. 1929-ben 39 fok hideget mértek decemberben. 1940-ben nagy hó volt a nyulak is bejöttek. Olvadás III.20. körül indult meg. III.1-én még hófúvás. Kifaradt a Koppány, elvitte a betonhidat, összedőlt a községi kovácsmű-

hely. A belvizek is megindultak, az Újsort veszélyeztették. A felszabadulás óta 1945 óta nagyfokú aszály uralkodik. Kat a nagy fairsításban kereshetjük. A nép megfigyelése szerint, nagyon veszélyes a "fagyösszentek" időpontja május havában. nagyon sok esetben az időpontban fagyhullámok tépazzák meg a jónak ígérkező termést, és fiatal növényeket. A fagy általában a völgyeket és azok mentét veszélyezteti. /Hidegvölgy, /Juti ut, Vasuti ut Ujtelep/ agyveszély ellen igyekeznek füsttel, ill. tüzeléssel védekezni, de nem sok eredménnyel. Legfeljebb a kisebb kertek növényeit védik meg e módon.

Jégverés községünk határában ritka. Nagyobb jégverés volt falunkban 1933-ban, aug. 20-án/villanyducot, templomkeresztet letért, ablakot bevért. /A jégverést a megfigyelések alapján észak-nyugati irányból kapja a község, de az öregek megállapítása szerint, kelet felől is volt már jég.

A széljárás iránya leginkább északnyugati, ezek a viharosabb és erősebb széljárások. Éli időben pedig északkeleti és északi. A tavaszi szarító szelek az un. bőjti szelek déli irányból jönnek.

Vizrajza:

A Sió esaterná érinti, a község határát. A falu felőli részen vannak holt ágai. A falun keresztül folyik a Koppány patak. A kutak általában nem tartalmazzak jó ivóvizet. Kemény meszes viz/golyva/Talajvizes területek: Árpád ut déli része.

Kezdték artézi kutat furni, 1950-ben, de a munkálatok abbamaradtak. Nem tudjuk mi okból. Struma bőséges mennyiségben található. Vizimalom nincs, halastavak is akadnak a Ketye alatti völgyben /a Ketye patak a Ketye alatti völgyben folyik./ Szamuk Ió volt, most, 2, mert nem gondozzák őket. Egy patak mentén vannak, a patak vize felduzzasztott.

Természetes növényzet és állatvilág.

Erdő területtel emlékezet szerint a község nem rendelkezett és ma sem rendelkezik. A határban kisebb akácások, pl. a Fehér hegyen akadnak. A Fehér hegyen próbáltak egy helyen fenyőt telepíteni, nem nagy sikerrel. Bizonyára a talaj nem megfelelő. Akácosítás a Fehér hegyen, /legelőn/ szépen sikerült.

Gyomnövények: legtöbb a vadcsalan, árvasalán, utszéli bogancs, szerbtövis, különösen a legelőkön. Nagyon elterjedt az aszat, vadparadicsom, papsajt. Ezek is elég gondot okoznak a növénytermelő gazdáknak. Gyógynövények orvosiszékfű, pemetefű.

Ellegzetes növénye a tarka sáfrány *crocus variegatus*, füves lejtőkön tavasszal található. /Helyileg turbulyának nevezik, agyerekek a hágyamját eszik.

Gombák: alig van a község területén, legfeljebb a legelőn eső után található. csirke, champion, meg néhány mérges gomba.

Állatvilága: különlegesekek nincsenek. A megszokott háziállatok, ló, szarvasmarha, sertés, birka, kecske, ujabban sok a házinyul. Különféle baromfiak: tyúk, kacska, liba, házigalamb.

* vadászat inkább apró mezei vadakra irányul, tekintettel az erdő hiányára.

A népies gyógyászatban nagy szerepe van a hársfa beánakés a kamilla/orvosi székfű/főzetnek.

A lakóhely története.

Az első település kb. 1230-ban alakult a Szalók nemzetség családtagjainak ősi birtokaként. Az első birtokos Szalók Mihály. Fia Elek volt, ennek özvegye és fia János 1279-ben itteni birtokaikat eladtak. 1356-ban ahelységnek már heti-vásár-tartási joga volt. 1460-ban Ugron Imre birtokos lett, 1536-ban Perneszi Imre és Ugron Bernát voltak a földbirtokosok. 1572-ben a török hódoltság alatt az endrédi járásba tartozott a ekkor, 1582-83-ban pedig 12 adóköteles háza volt. 1665-ben pedig Vizeki Tallian Gergelynek idegenítette el. 1695-ben Bakócsay Ferencné, sz. Perneszi Anna Julianna és Perneszi Zsigmond voltak itt a birtokosok. 1715-ben a helységben II háztartást irtak össze. 1715-ben Bakócsay Ferenc özvegye Perneszi Anna, 1726-1733-ban a Perneszi család, 1767-ben Tallian János alispán, 1835-ben Csapody család, továbbá Vizeki Tallian, Botka és Szeléstey, majd Zeke és Tersánszky, Horváth, Rosty családok voltak a Pöldesurái.

A birtokokat 1856-57-ben agr. Wickenburg majd a Tallian család és ezekből később a bálványosi Satzger család vette meg. Ettől kezdve Satzger Gézáé lett a községbeli érdekes kastély, amelyet még Csapody Pál építtetett. 1812 máj. 1-én aközség országos vásárok tartására nyert kiváltságot.

A községben 1831-ben kolera járvány pusztított.

1910 marc. 24-én 32 háza égett le.

A lakosok olvasókört és önszegélyező szövetkezetet tartottak fenn.

A községtől keletre feküdt egykor Hétye falu, még a török hódoltság alatt pusztult el. Egykori templomának romjai ma is láthatók. A hagyomány szerint a hódoltság idejében a helység lakosai a Bulató nevű völgykatlanba menekültek, ahol azonban a török martalócok legyilkolták őket. Megmaradt lakosság a község mai helyén kezdte meg építkezését.

Ezen a környéken feküdt Kisfalud is amely 1229-1279-években a székesfehérvári káptalan birtoka. A községhez tartozott Pösse puszta. Ennek egy része eredetileg somogyi vár föld volt, amelyet IV. László király 1276-ban Berencsi András mesternek adományozott. 1279-ben a Szalók nembeli Elek özvegyének és fiának Jánosnak birtoka. 1332-37 pápai tizedjegyzék szerint plébániája is volt. Szent János tiszteletére szentelt kőtemplomát 1343-ban emelték. Papja János pap. 1428-ban Rozgonyi Istvánné sz. Szentgyörgyi Cecilia nyerte adományul. 1438-ban a Batthyániakat és a Fajszai Anyosokat iktatják a helység birtokába. 1506-ban Perneszi Imre birtokában találjuk. 1703-ban a Perneszi családé. 1856-ban gr. Wickenburgé. A községhez tartozik még Csabak, /azelőtt Potoly/Diósvölgy, Keresztély /azelőtt Askereszt Selyemmajor és Erzsébet puszta. 1848-49 márciusában Roba István kaposvári író Csapody Pál adándi kastélyába volt hivatalos vacsorára.

Vendégek voltak Wesselényi Miklós és Kemény Zsigmond. Vacsoránál a kápolnai csatáról folyt a beszéd és Kossuth hírlapjának erre vonatkozó közleményét Roboz felolvasta a társaság előtt. Wesselényi "Lelket megható felköszöntést mondott", melynek hatása alatt írta

Roboz éjtszaka Kossuth imáját. Másnap a reggelinél olvasta fel. Európa minden nyelvére lefordították.

1919-es tanácsköztársaság idején agyonlőtték Pusztai István kommunistát a fehérek. Emlékérőlu utcát nevezték el. Az első világ-

4

Lakóház, népszokások, népviselet.

A lakóház építése, berendezése, legrégebb házak:

A lakóház építésénél használatos volt a valyog, tömőföld. Mindezek a XIX. sz. 40-es éveire vonatkoznak. A tetőszerkezet dupla szerkesztése, a boltíves mennyezetek, nád és szalmafedelek tanuskódnak a lakás építés stílusairól. A lakás belső berendezése a legegyszerűbb volt. Nyitott tűzhely/füstökonyhák/ díszített faragással ellátott ládak, házilag készített szalmaüleses székek.

A legrégebb ház, Tallián uraság kastélyából fennálló épületrész tetejét melynek építése a XVIII. sz.-ra vezethető vissza. Falai téglából épültek, tetejét cserép fedi, az ajtók boltívesek. Az épület déli oldaláról téglával kirakott alagút vezet a Sacger fele kastélyhoz.

Népdalok, népszokások, népviselet, balladák, népmesék.

Népdalokra vonatkozólag a XIX. sz.-ban élő Tallián urasággal kapcsolatban maradt fenn, a sorozások alkalmával énekelt dal.:

Mikor engem a Tallián vizitál

Vallaimra rakja kezét, s meg-megáll.

Jó lesz fiam, jó lesz katonának

Mégpediglen

Az a Tallián uraság aranykulcsos kamarás miniszteri tanácsos volt, aki az adandi fiatalság sorozása alkalmával a sorozás színhelyén megjelent. Népdalok közé sorolható még a Borköszöntő dal, melyben találókérdés formájában tárul elénk a bor tulajdonsága. A dal esti társas összejöveteleken szokott felcsendülni, amikor koccintásra kerül

a sor. Még anyám méhében voltam,

Már a fegyvert megkóstoltam,

Édes tejét nem is szoptam,

A halál tőrébe jutottam.

Még itt sincs vége kinomnak,

Labakkal rajtam tipródnak,

A satuba szorongatnak,

Ott is soká sanyargatnak.

Kik véremet megbecsülik,

Üveg poharakba töltik,

Kis szűk lyukon leeresztik,

A gyomrukba eltemetik.

Eltemetésem után,

Besszűt allok én is méltán

Kit-kit sárba döntök utcán,

Azt sem mondja: férfi vagy lány.

háberuban bevonult katonák száma 370, elesett 24, hadiözvegy 18, hadiárva 34. Emléktáblát a község állított az elesetteknek. A Nagyatádi földreform hatására az uraság kb. 50 házhelyét osztott ki, ezeken épült a falu újsora a mai Árpád ut egy része. Az 1945-ös földreform folytán 340 kat. hold szántóföldet és 14 hold kh. házhelyet osztottak ki. A lakosság száma 2256. A lakosság tiszta magyar.

1. A lakóhely nevének elhelyezkedésének, nagyságának vizsgálata.

1. A lakóhely neve.

A község a XV. században nem a jelenlegi helyén volt, 2 km.-re DNY-i irányban. Neve: Hetye

A török dúlás idején teljesen elpusztult, majd jelenlegi helyén kezdtek építkezni. Az új község neve: Adand.

A régi Hetye név atalakulás közben Ketye-re változott és ma is így ismeretes.

2.

A község települése:

Az első építkezések a község déli részén lévő Felsőhegy északi lejtőjén kezdődtek. Kissé magas fekvésű terület. Mivel az ár-dás veszélyétől való félelem miatt települtek. Egy utca volt. A fejlődés a község lélekszámának gyarapodása szükségessé tette a terjeszkedést. Déli irányban nem tudtak terjeszkedni, mert a magaslaton nem találtak vizet. Így átjöttek a folyó másik oldalára, is ahol ismét keletkezett egy utca. Az utca egy kelettől nyugat felé lejtősödő lankán fekszik. A vasútállomás létesítése a falu települési irányát a vasút felé fordította. Előreláthatóan 70-15 év alatt teljesen ki fog épülni a vasútállomásig.

A község ivóvíz ellátása jónak mondható. Egy két helyen van csak ivásra alkalmatlan kemény víz.

3.

A község területe: 30, 48 km.

A község észak felől teljesen kiépült a juti határig ami azzal magyarázható, hogy régi települési helyétől 2 km-el északi irányban eltolódott. A községhez tartozott még Pörsze pusztája amely jelenleg Ságvár községhez tartozik.

4. A község kapcsolata környezetével:

Homogy. megye északi részén fekszik a Balatontól délre 15 km. távolságban. Járási székhelye Siófok mellyel közvetlen vasútösszeköttetése van. A község vasútállomása biztosítja a kapcsolatot az ország bármelyik részével. A megye székhelyére is lehet közvetlen vasuton utazni.

Erőt adok férfiaknak,
 Jókedvet az asszonyoknak,
 Sok lábat inditok téncre,
 Helyet nem adok busulásra.

Népszokásokról helyi viszonylatban közelebbit nem tudunk, ugyszintén a népviseletről sem, ugyanakkor a közeli falvakban ma még megtalálhatók a fodros bőszoknyák a magas konty viselet, a posztó papucs /tutyi/

Bállaokról és népmesékről nem tudunk. Török hagyomány a község számára az O torony, mely még a török időkől maradt fenn. Tég- laból épített hatszög alakú 5 méter magasságban emelkedik ki a földből, a falakban egyes helyeken ágyugolyó helyeit lehet meg- figyelni.

A dűlök nevei a XII.sz.-ban keletkeztek, Ilyen dűlök:

- Nagytói dűlő, Keczi -úti -dűlő, Bulatói-dűlő, Berényi uti-dűlő, Horogi dűlő, Borót-dűlő, Hidegvölgy.

Az uraságok földjei táblák szerint számozva helyezkedtek el a község határának minden részében.

Török
 nép
 hagyomány

Osztályműveltség: A faluban csak a szükséges értelmiség/tanító, rk. és ref. pap; orvos, állatorvos, gyógyszerész/ volt található. Ezenkívül a község határában elterjedt uradalom tulajdonosa és intézője rendelkezett magasabb műveltséggel. A falu őslakosainak 99%-a nem jutott túl a polgári iskola négy osztályán, sőt a gazdasági cselédek zöme a népiskolát sem fejezte be. Egy-két osztállyal került az iskola padjai közül a nehéz munkával terhes és kevés keresettel szolgáló életbe.

Mozi az 1940-es években lépett községünk életébe. Azóta rendszeresen működik, jelenleg állami kezelésben.

Színház nincs a faluban, csak műkedvelő előadások voltak és vannak, valamint az "Állami Faluszínház" szereplése segíti községünk művészi életének kialakítását.

Kulturozthona a községnek a felszabadulás óta van, ahol azóta több mint 100 rendezvényt tartottak.

Olvasókör a felszabadulás előtt is volt: Református és Petőfi olvasókör. Felszabadulás óta a Népkönyvtár tölti be a szellemi képzés és szórakozás ezen szerepét.

Községünkben dalárda 1900-tól volt a felszabadulásig.

Építkezés területén a "talpas" somogyi ház már kiveszett. Az átlag "parasztházak" találhatóak zömmel.

Van a faluban egy 1600-as években épített barokk stílusú kastély, egy későbbi időben épített román stílusú templom/rk., egy újabb kori rokokó barokk kastély és egy 1828-ban épült barokk ref. templom.

Az elemi iskolák alakulásának pontos dátuma nem deríthető ki.

Mind a ref., mind az rk. iskolák alapítási éve az 1860-as évekre tehető.

VI. osztály és VIII. osztályos ismétlő iskola 1907-től van.

A két felekezeti iskola létszáma a következőképpen alakul:

1910-ben rk. 180 ref. 60-tanuló.

A háború folyamán és következtében erősen, mintegy 30%-kal megesőkken a tanulók létszáma 1924-ig. Utána újra fokozatos fejlődés mutatkozik.

Az 1940-es években a rk.-ok száma már 180-főre

míg a református tanulók száma 90-re tehető.

Tanerők száma: 1908-ig egy rk. tanító. Református részről egészen 1939-ig egy tanító volt. Itt az egyke divott és nem volt kellő szaporulat. A református gazdák jómódúak, míg a katolikus szülők szegény cseléd emberek voltak, ahol sok gyerek és kevés kenyér jutott.

Míg rk. részről 1908-tól volt 2 tanerő, addig ref. részről csak 1939-től van kettő tanerő.

1940-ben 3 tanerőre emelkedik az rk. iskola nevelőtestülete.

Felszabadulás után az általános iskolánál 5, majd 7 9 és 11 lesz a tanerők száma.

Az analfabétizmus: Míg 1910-ben kb. 2% tehető, addig 1950-ben már mintegy 0,8%-ra csökkent.

Felszabadulás után a községben kulturház, gazdasági szakiskola, általános iskola, papírgyár, KTSZ. TSZ, artézikut, ovoda, FMSz. létesül és kiépítik az Adánd-Pélpusztá-Mezőhidvéget összekötő kisvasutat az állami Gazdaság és közlekedési vonalak összekötése céljából. Megépítették a Ságvárral összekötő műutat amelyik Siófok-Kaposvárral köti össze községünket.

13-telefon előfizető van jelenleg az azelőtti 6-tal szemben. A iskolának is van rádiója, telefonja, a falunak népkönyvtára.

1332-1337 pápai tizedjegyzék szerint plébániája is volt a falunak.

Szentelt kőtemplom Szt. János tiszteletére 1343-ban emelik.

1428-ban Rozgonyi Istvánné szül. Szentgyörgyi Cecilia nyerte adományul.

1438-ban a Batthyániakat és a Fajszi Anyosokat iktatják a helység

Ádánd község születési és halálozási kimutatása.

	született:		meghalt:
1895	19		
1896	65		43
1897	63		43
1898	60		35
1899	52		45
1900	79		43
1901	56		39
1902	52		49
1903	64		43
1904	52		37
1905	59		34
1906	59		37
1907	62		40
1908	67		39
1909	67		53
1910	66		39
1911	71		45
1912	76		42
1913	57		46
1914	76		44
1915	33		51
1916	39		38
1917	24		44
1918	27		36
1919	64		52
1920	71		38
1921	72		50
1922	64		46
1923	70		38
1924	62		41
1925	68		37
1926	57		44
1927	70		44
1928	61		38
1929	63		47
1930	68		29
1931	76		42
1932	58		42
1933	58		41
1934	47		35
1935	53		40
1936	43		33
1937	47		25
1938	35		37
1939	39		32
1940	54		23
1941	45		40
1942	42		32
1943	40		34
1944	65		40
1945	44		52
1946	43		39
1947	54		27

1948	született:	61	meghalt:	42
1949	"	4	"	33
1950	"	78	"	32
1951	"	39	"	24
1952	"	38	"	18
1953	"	30	"	20
1954	"	-	"	-